

Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettinen ohjeistus

Veli-Pekka Lehtola
Giellagas-instituutti

Saamentutkimuksen eettinen ohjeistus

- Saamentutkimuksen eettiset ohjeet -työryhmä:
v. 2017 saamentutkimusta tekevien Suomen yliopistojen ja saamelaisinstituutioiden kesken työryhmä, pj professori Rauna Kuokkanen – Lapin, Oulun ja Helsingin yliopistot, Saamelaiskäräjät, Saamelaisarkisto ja Saamelaismuseo Siida
- = saamelaislähtöinen työryhmä – laajempi neuvottelukunta eri suomalaisista instituutioista

Saamentutkimuksen eettinen ohjeistus

- keskusteltu pitkään, 1970-luvulta saakka, seminaareja ja julkaisuja mm. Saamelaisinstituutti
- alkuperäiskansojen tutkimusstandardit: World Indigenous Nations Higher Education Consortium Research Standards (WINHEC)
- Thule-instituutti sekä Alaskan ja Montanan yliopistot
- Giellagas-instituutti: saamelaisia arkistoaineistoja koskeva eettisyys
- Norjan saamelaiskäräjät: terveystutkimusta koskevat eettiset ohjeet + yhteispohjoismainen työryhmä: yleissitovat ohjeet – Suomen saamelaiskäräjät 2016: menettelyohjeet

Miksi omat ohjeet?

kuten muillakin alkuperäiskansoilla, saamelaisilla huono kokemus tutkimuksesta:

- hyödynnetty, tieto ei ole palautunut
- rotutieteelliset tutkimukset, vrt. Amanda Kernell: Saamelaisveri
- loukkaavat esitykset: pienen kulttuurin sisäiset suhteet, sensitiivisyyden puute
- ulkopuolisten kysymyksenasettelut eivät hyödytä saamelaisia? < osallistamisen puute
- «forskning som landsplåga» (Leif Rantala) – nykyisin korostuu, kun paljon rahoitusta saamentutkimukseen

Miksi omat ohjeet?

- saamelaisia koskeva «tieto» esim. päätöksenteossa ollut aina ongelmallista: tutkittu tieto sekoittuu stereotypioihin
- tutkimus on edistänyt «valtayhteiskuntien omia tavoitteita ja pyrkimyksiä, myös alkuperäiskansojen kolonisaatiota ja assimilaatiota» (R. Kuokkanen) huomioimatta tutkitun yhteisön tarpeita tai lähtökohtia
- saamelaisten oma tutkimus 1970-luvulta lähtien, jopa omia instituutioita – saamelaisten oma tiedontuottamisen tapa
- kun ristiriitoja / konflikteja, saamelaisten asiantuntemus pyritty jäävämmään – ristiriitojen toinen osapuoli eli enemmistö katsoo oikeudekseen määritellä, kenen tieto on relevanttia – «saamelaiset puolueellisia» = kykyä objektiivisuuteen ja järkevään pohdintaan epäillään

Eettiset ohjeet

alkuperäiskansatutkimuksen (indigenous studies) ihanteet:

- hyödytettävä saamelaisyhteisöä
- osallistaminen (indigenous involvement): saamelaisten tulisi saada osallistua itseään koskevan tiedon tuottamiseen koko tutkimusprosessin osalta = saamelaiset subjekteina, eivät vain informantteina
- tiedon palauttaminen: takaisin kentälle käytettäväksi
- vrt. tieteen kehitys, esim. indigenous archaeology < > community archaeology

Eettiset ohjeet

kysymyksiä:

- «hyödytettävä saamelaisyhteisöä» – kuka määrittelee hyödyn? vrt. tieteen autonomisuus ja riippumattomuus
- lähtökohta: yksilön oikeuksien lisäksi tunnustettava / tunnistettava yhteisön itsemääräämisoikeus: «Tyypillisen tiedonkäsityksen mukaan alkuperäiskansan tiedontuotanto ja tiedon omistajuus ovat yhteisöllisesti jaettuja»
- siksi myös tutkimuskäytänteet suhteessa yhteisön normeihin ja toimintatapoihin – metodologiset ja eettiset kysymykset kietoutuvat yhteen: koko prosessi tutkimusaloitteesta aineiston hankintaan ja kysymyksenasetteluista aineiston käsittelyyn ja tulosten jakeluun – tutkijan vastuullisuus yhteisölle?

Eettiset ohjeet

- «hyödytettävä saamelaisyhteisöä» – mikä se yhteisö on, ja mikä elin vastaisi eettisen ennakoarvioinnin toimeenpanosta?
- Saamelaiskäräjät antoi 2016 menettelyohjeet saamelaista kulttuuriperintöä koskevissa hankkeissa:
- ”Menettely saamelaisten vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen tiedustelemiseksi saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa tutkimushankkeissa sekä muissa toimenpiteissä, joilla on tai voi olla vaikutusta saamelaisten kulttuuriperintöön ja perinteiseen tietoon”
<https://www.samediggi.fi/tutkimuseettinen-menettelyohje/>

Eettiset ohjeet

- «hyödytettävä saamelaisyhteisöä» – mikä se yhteisö on, ja mikä elin vastaisi eettisen ennakoarvioinnin toimeenpanosta?
- Saamelaiskäräjät antoi 2016 menettelyohjeet saamelaista kulttuuriperintöä koskevissa hankkeissa:
- ”Menettely saamelaisten vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen tiedustelemiseksi saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa tutkimushankkeissa sekä muissa toimenpiteissä, joilla on tai voi olla vaikutusta saamelaisten kulttuuriperintöön ja perinteiseen tietoon”
<https://www.samediggi.fi/tutkimuseettinen-menettelyohje/>

Ongelmat:

- ei kysytty edes saamelaiselta tiedeyhteisöltä
- ei määritellä tarkkaan, millaisia hankkeita koskee
- ei resursseja käytäntöönpanoon, vaikka ”tutkimuslupa” edellyttää tahoja, joka huolehtii

Eettiset ohjeet

kysymyksiä:

- Saamelaiskäräjät poliittinen elin, jossa ei tarvittavaa tieteellistä asiantuntemusta – toisaalta skeptisyys: resurssien puute joka alalla, lisätöitä saamelaisille tutkijoille
- Mikä elin siis vastaa? saamelaisten parissa ei tribal council´eja, kuten USA:ssa tai Kanadassa – saamelaisilla ei erityistä tiedepolitiikkaa tai tahoa, joka määrittelisi / koordinoisi / hallinnoisi tutkimusta > eettistä ohjeistusta – paliskunta, kyläryhmä, suku?
- siksi ei uusia rakenteita? ohjeistus, joka «herättelee» tutkijoita miettimään saamentutkimuksen erityispiirteitä, jotka poikkeavat tieteenalakohtaisista ohjeista

Eettiset ohjeet

kysymyksiä:

- yksilön lisäksi yhteisö – jokainen tutkimus koskettaa myös yhteisöä, tiedostettava mikä oman tutkimukseni yhteisö
- onko kaikki yhteinen tieto julkista – vrt. Saamelainen kulttuuriympäristö -yksikkö (Siida)
- miten tutkija tunnistaa arkaluontoisen aineiston, joka liittyy kulttuurin ja yhteisön sisäiseen tietoon
- mistä tulee tunne, että «meitä on käyty hyödyntämässä» > kunnioitus: tämä on yhteinen matka, «väärtisuhde»

Eettiset ohjeet

- yleiset tieteen arviointikriteerit – yhteinen kieli = «tieteen pelisäännöt»: läpinäkyvyys – moniäänisyys – tiedon yhteisöllisyys eli (myös) vertaisarviointi
- entä pyyteettömyys pyrkimyksissä: «tiedon tuottamista ohjaavat vain tiedolliset kriteerit»; vrt. jo aiheen valinta kannanotto?
- millä tavoin ymmärretään objektiivisuus – Inkeri Koskinen: «jopa avoimen poliittiset näkökulmat voivat lisätä tieteen objektiivisuutta, jos ne onnistuvat paljastamaan jotain aiemmin huomaamatta jääneitä arvolatauksia tai vinoumia. Mikä tahansa ei kuitenkaan käy, eli jonkinlaisia objektiivisuuden kriteerejä tarvitaan”
- miten ymmärtää eettisyyden käsite syvällisesti eikä vain muodollisena vaatimuksena?